

PÉREZ-BORBUJO, Fernando (ed.) (2013)

Ironia y destino: La filosofía secreta de Søren Kierkegaard

Barcelona: Herder, 272 p.

ISBN 978-84-254-3086-2

«I tant de bo que cap grumet no descarregui la mà dialèctica sobre aquest treball, sinó que el deixi estar com està ara.»

Søren KIERKEGAARD, *Una primera i darrera explicació*

A la presentació del número 29 d'aquesta mateixa revista, Begonya Saez, seguint *Pseudonymie et paradoxe* (París: Vrin, 1976), d'André Clair, resumia les posicions hermenèutiques majoritàries que s'han pres per aproximar-se a l'obra de Søren Kierkegaard. A tall d'introducció, per situar els diferents articles que constitueixen el llibre que és objecte d'aquesta ressenya, en faré un breu repàs.

En primer lloc, Saez presenta les lectures que interpreten l'obra de Kierkegaard basant-se en la seva vida, que podem distingir en *biogràfiques i existencials*, de caràcter més general, i *psicoanalítiques i psiquiàtriques*, més específiques i tècniques. En segon lloc, trobem les posicions hermenèutiques que s'hi aproximen estudiant el context. En aquest grup, d'una banda, trobem les lectures *socials i polítiques*, que intenten comprendre l'obra en el seu marc social i cultural. I, de l'altra, les *històriques i genètiques*, que estudien Kierkegaard a partir de les polèmiques amb els seus adversaris i del diàleg amb els seus aliats. Finalment, també hi ha les lectures estrictament *temàtiques*, que analitzen els conceptes kierkegaardians, repassant-los transversalment al llarg de l'obra —una obra que, tanmateix, és voluntàriament asistemàtica—, per buscar-ne finalment la unitat en un exercici de síntesi que n'harmonitzi els conflictes. Les lectures *teològiques*, que pretenen trobar-hi un sentit a partir del pensament cristià, en són un bon exemple.

Més enllà de les virtuts que tenen aquestes posicions hermenèutiques, con-

sidero, d'acord amb Clair i Saez, que defugen el compromís amb els aspectes formals de l'obra, com la ironia i la comunicació indirecta, ja que, tant si sorgeixen de la vida, del context o del discurs, no analitzen el text *qua* text. I és que, com en els diàlegs socràtics, el mètode utilitzat en la comunicació és essencial per apropar-se al contingut. Pel que fa a la pseudonímia, per exemple, convé no oblidar que, com afirma Johannes Climacus a *Una darrera i primera explicació* (publicat també al número 29 d'*Enrahonar*), Kierkegaard no és simplement un autor, sinó un creador d'autors que tenen veu pròpia. Així, quan es pretén trobar un sentit unitari als seus textos, polint-ne les tensions i interpretant-los biogràficament, psicològicament o temàticament, es corre el perill de reduir l'estratègia dels pseudònims a una anècdota irrellevant, amb la qual cosa es passaria per alt el desig que ell mateix expressa: «[...] que si mai algú s'entossudís a citar alguna manifestació dels llibres, en fes el favor de citar el nom del respectiu autor pseudònim, no el meu, o sia, que escindís així entre nosaltres [...]» (p. 161). És evident, doncs, que la pseudonímia «[...] no ha tingut un fonament *casual* en la meua *persona* [...], sinó un d'*essencial* en la *producció* mateixa [...]» (p. 159). Per tant, atribuir el contingut de les obres pseudònimes a l'autor Søren Kierkegaard implica forçar-ne el llegat.

Aquesta crítica és compartida per Roger Poole a *Kierkegaard: The indirect communication* (University of Virginia Press, 1993), on defensa que l'estratègia retòrica del pensador danès fa brollar dels seus textos una multiplicitat de lectures i no pas una de sola que pugui ser considerada correcta, de manera que pretendre trobar *un* sentit unitari al llarg de la seva

obra —com intenten les lectures temàtiques— és una actitud ingènua, il·lusòria i simplista. Segons Poole, Kierkegaard no escriu amb la intenció d’afirmar una veritat o d’oferir un sistema definitiu. I, en canvi, una part de la literatura secundària ha deixat de banda els mecanismes retòrics de la seva obra com si fossin una molèstia que, tanmateix, no impedeix arribar a una doctrina coherent i definida. El problema, afirma, és que molts intèrprets han buscat tan desesperadament el significat de la seva obra que no han tingut en compte la forma. De fet, com ens recorda Saez, Poole defineix com a «grollera» qualsevol lectura que passi per alt l’estatus literari dels textos i que arraconi el Kierkegaard estilista i retòric. Al capdavant, creu que la comunicació indirecta és un misteri impenetrable. I és que, com sembla insinuar Victor Eremita al pròleg de *O lo uno o lo otro* (Madrid: Trotta, 2006) quan relata el seu atac al secreter amb una destrat, l’intent de «penetrar» en els secrets que amaga un text implica destrossar-lo a través de l’anàlisi. Com afirma Eremita, «per aquests papers val en sentit estricte el que s’acostuma a dir de tots els assumptes impresos: callen» (p. 37).

En definitiva, doncs, les lectures que hem vist fins ara busquen el *què* del text. Però hi ha altres posicions hermenèutiques que, partint de la crítica a les anteriors, se centren en *com* cal llegir-lo. En mostro dos exemples. El primer, la lectura *estructural* de Clair, que, sense excloure cap de les estratègies de les primeres, es fonamenta en una anàlisi de l’estructura interna de l’obra, considerant així el text *qua* text, estudiant-lo no només des d’una perspectiva filosòfica, sinó també literària. I, el segon, la lectura *estètica* que proposa Saez, que prové alhora de l’estructural de Clair i de la deconstructiva de Poole, ja que, d’una banda, s’enfronta al text com a text i, de l’altra, s’hi aproxima com a discurs. Aquestes lectures es deixen fer pel text en lloc de buscar-hi una idea prèvia, no fan els ulls grossos davant la retòrica,

la ironia o els pseudònims i estableixen una relació amb cada text *qua* text, sense pressuposar que contenen una unitat donada per un *jo* que vol transmetre una doctrina determinada.

En qualsevol cas, més enllà de les diferències metodològiques, la diversitat hermenèutica posa de manifest que avui, dos-cents anys després del naixement de Søren Kierkegaard, el seu pensament segueix despertant un gran interès. *Ironía y destino: La filosofía secreta de Søren Kierkegaard* (Barcelona: Herder, 2013) n’és un bon exemple. L’editor, Fernando Pérez-Borbujo, remarca l’hermetisme del filòsof danès i l’assenyala com a possible causa d’aquest interès. La seva filosofia, afirma, és una filosofia del secret. I això, segons ell, és alhora la seva gran virtut i la seva gran debilitat, ja que ha generat una enorme quantitat d’interpretacions sovint contraposades. En efecte, a Kierkegaard se l’ha considerat pare de l’existencialisme, filòsof hedonista, crític del hegelianisme i de l’idealisme, defensor del liberalisme, enemic de l’Església danesa i del cristianisme de la seva època, deconstructuccionista *avant la lettre*, precedent de la metaliteratura, etc. Partint d’aquí, l’obra que ens ocupa pretén ser una mirada contemporània i polièdrica que reivindicarà l’actualitat i la riquesa del seu pensament, tot oferint-nos una mostra de la producció hermenèutica de l’última dècada a través de cinc assaigs d’orientació més o menys variada, que repassarem a continuació.

A l’article que enceta el llibre, Jon Stewart, catedràtic del Centre d’Investigació Søren Kierkegaard de la Universitat de Copenhaguen, utilitza el mètode de la *Quellenforschung* —la investigació de les fonts originals— per revisar críticament alguns tòpics i situar el pensador danès en el seu context. L’objectiu que persegueix és fer un advertiment metodològic que ens permeti determinar amb precisió què el preocupava i qui eren els autèntics destinataris de les seves polèmiques. I és

que, segons Stewart, el desconeixement sobre Kierkegaard, el seu context històric i les seves fonts originals han generat moltes confusions, la majoria de les quals relacionades amb la clàssica oposició a la filosofia hegeliana. Stewart presenta un seguit de proves que mostren que moltes de les crítiques que tradicionalment es creien dirigides a Hegel s'adreçaven més aviat a la recepció d'aquest per part d'alguns coetanis de Kierkegaard, com ara Martensen, Adler, Heiberg i Grundtvig. En definitiva, aquest assaig —que comparteix les característiques de les lectures socials i polítiques, com també de les històriques i genètiques— ofereix eines molt útils per apropar-se a l'obra de Kierkegaard, eines que poden interessar tant als iniciats com als neòfits i que, com afirma Stewart, tenen l'avantatge que es poden combinar amb altres metodologies.

El segon article, a càrrec de Jacobo Zabalo, és un estudi de l'esfera estètica —més concretament, de l'aprehensió estètica de l'existència—, que, segons el professor de la Universitat Pompeu Fabra, es caracteritza per la malenconia —viscuda pel mateix Kierkegaard com una mort en vida—, per la contradicció entre la idealitat del llenguatge i la immediatesa de la realitat, pel joc entre la veritat i l'ocultació i per la contradicció entre el desig i la impossibilitat de saciar-lo. Això empeny Zabalo a investigar no només el contingut, sinó també alguns elements formals que esdevenen fonamentals en l'obra de Kierkegaard, com ara la ironia i els pseudònims. Tot plegat ho exemplifica a partir de la figura de Don Giovanni i amb referències constants a Camus, Nietzsche, Freud, Lacan, Ricoeur i Žižek, entre d'altres pensadors. En suma, una lectura entre biogràfica, temàtica i estructural que, mentre examina l'angoixa, el desig i la recerca de l'eternitat en l'instant, aprofundeix en la funció reparadora de la ficció literària.

D'altra banda, María J. Binetti realitza una anàlisi transversal de l'acció

ètica i de la noció kierkegaardiana de llibertat en les tres esferes de l'existència, que, segons la investigadora del CONICET, és crítica amb la romàntica i està en continuïtat amb la de l'idealisme. Per Kierkegaard, el romanticisme té una concepció negativa i nihilista de la infinitud de la llibertat subjectiva, ja que defuig qualsevol compromís amb la finitud i no assumeix l'escissió que suposa fer-se concreta. Així, en els diversos sentits que, per l'autora, té allò que és ètic en el pensador danès, hi trobem un denominador comú: la posada en acte i en finitud d'una llibertat infinita. El problema de la llibertat en Kierkegaard no és l'eticitat del lliure albir, de les accions finites o de triar entre el bé o el mal, sinó el fet d'escollir el mateix voler originari. La qüestió és el caràcter ètic i dialèctic d'una llibertat que té com a objecte la lliure creació del jo. L'ètica kierkegaardiana, conclou l'article, és una ètica de l'acció absoluta que intenta fer una síntesi entre Sòcrates i Crist.

Francesc Torralba ens ofereix, en el quart article, una lectura marcadament teològica a partir de l'anàlisi del text «En ocasió d'una confessió», inclòs a *Tres discursos en ocasions suposades* —que, per cert, Proteus va editar en català amb un pròleg del mateix professor de la Universitat Ramon Llull. Sintèticament, els temes que hi desenvolupa són: la recerca de Déu, les concepcions de la divinitat o les etapes que s'han de superar per arribar-hi, la relació entre Déu i l'home, la pregària, els graus de coneixement, els límits de la raó i la ciència, la fe com a revelació interior, l'anàlisi dels conceptes d'ésser ideal i ésser fàctic i la crítica a les demostracions de l'existència de Déu. Amb un estil divulgatiu, Torralba ens vol apropar al cristianisme d'un filòsof, que, tanmateix, va criticar amb ferocitat l'Església institucionalitzada.

L'últim article, signat per Luis Guerrero, president de la Societat Iberoamericana d'Estudis Kierkegaards, vol demostrar la importància que van tenir per

Kierkegaard la problemàtica i la crítica social, qüestions centrals de la seva filosofia que sovint s'han passat per alt. En aquesta lectura temàtica de dimensió social, Guerrero reivindica el compromís ètic i religiós de Kierkegaard amb el seu temps i l'actualitat de les seves reflexions. A partir de l'anàlisi de *Sobre el concepte d'ironia*, *El concepte de l'angoixa* i *L'època present*, examina la visió de la ironia socràtica —signe del final d'una època—, la filosofia de la història i la relació dialèctica entre l'individu i l'espècie i, finalment, la crítica a la manca d'implicació i apassionament, que és conseqüència de la pèrdua en la fantasia i la reflexió i que

conduïx al triomf de la massa sobre l'individu compromès.

En síntesi, doncs, *Ironía y destino: La filosofía secreta de Søren Kierkegaard* constitueix una bona oportunitat d'apropar-se a algunes de les línies d'estudi més recents sobre el pensador danès. A banda de si s'està d'acord o en desacord amb els posicionaments hermenèutics dels autors dels articles, i més enllà de si aconseguix o no penetrar en els secrets de la filosofia de Søren Kierkegaard, el llibre és un instrument enriquidor que ens permet celebrar els dos-cents anys del seu naixement i constatar la bona salut i la profunditat insondable dels seus textos.

Roger Mas Soler

Universitat Autònoma de Barcelona

<http://dx.doi.org/10.5565/rev/enrahonar.102>

